

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ

MODERN PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR THE CRIME OF AGGRESSION

Касинюк І.В.,

здобувач кафедри міжнародного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено інститут міжнародної кримінальної відповідальності за вчинення злочину агресії. Виявлено колізії правового регулювання цього виду відповідальності. Здійснено аналіз Кампальських поправок до Римського Статуту.

Ключові слова: злочин агресії, Міжнародний кримінальний суд, Кампальська оглядова конференція, Римський статут, юрисдикція Міжнародного кримінального суду, міжнародна кримінальна відповідальність.

В статье исследован институт международной уголовной ответственности за совершение преступления агрессии. Выявлены коллизии правового регулирования этого вида ответственности. Произведен анализ Кампальских поправок к Римскому Уставу.

Ключевые слова: преступление агрессии, Международный уголовный суд, Кампальская обзорная конференция, Римский Устав, юрисдикция Международного уголовного суда, международная уголовная ответственность.

The article deals with the institution of international legal regulation of criminal responsibility, in particular, for the crime of aggression. The collisions of the legal regulation of the personal responsibility for the crime of aggression at the international level are established. Kampala amendments to the Rome Statute are analyzed.

Key words: crime of aggression, International criminal court, Kampala Review Conference, the Rome statute, jurisdiction of the ICC, international criminal liability of individuals.

Постановка проблеми. Сучасні загальносвітові процеси інтеграції та глобалізації вимагають вдосконалення правового забезпечення в усіх сферах міжнародних відносин. Однією з важливих проблем сучасного міжнародного права є розуміння сутності та умов реалізації кримінальної відповідальності індивідів за злочин агресії. На сьогоднішній день існує тенденція збільшення протиправних діянь, що кваліфікуються у міжнародному праві як злочин агресії. У 2014 р. відбулася агресія Російської Федерації щодо України. У зв'язку з цим є потреба у подальшому дослідженні міжнародно-правової регламентації цього злочину. Актуальність дослідження зазначеної проблеми зумовлена ще й тим, що наявні прогалини у міжнародному праві сприяють застосуванню державами актів агресії задля досягнення певних цілей, і, як наслідок, особи, що беруть участь у «плануванні, підготовці, розв'язуванні або веденні агресивної війни», уникають кримінальної відповідальності на міжнародному рівні.

Стан опрацювання. У доктрині окремі аспекти вказаної проблематики досліджували В.Ф. Антипенко, І.П. Бліщенко, В.А. Василенко, Н.А. Зелінська, І.І. Лукашук, Ю.В. Манійчук, О.В. Сенаторова, І.В. Фісенко, С.В. Саяпін, А. Кассезе, Дж. Кроуфорд, Й. Дінштейн, М. Політі та ін. З огляду на все вищенаведене можна стверджувати, що обрана тематика є надзвичайно актуальною, має теоретичне і практичне значення.

Метою статті є розгляд та аналіз інституту міжнародної кримінальної відповідальності за злочин агресії.

Виклад основного матеріалу. Вперше до міжнародної кримінальної відповідальності за злочин агресії як за злочин проти миру фізичних осіб було притягнуто Нюрнберзьким та Токійським трибуналами, що визначали його як «планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни або війни, що порушує міжнародні договори, угоди, гарантії». Трибуналами було визначено, що індивідуальна кримінальна відповідальність за «участь у загальному плані та змові, спрямованій на здійснення» будь-якого з актів агресії розповсюджується на «керівників, організаторів, підбурювачів та посібників, що брали участь у складанні або у здійсненні загального плану або змові, спрямованій на вчинення злочину проти миру, і вони несуть відповідальність за всі дії, вчинені будь-яким особами, з метою здійснення такого плану» [8].

Агресії першої половини ХХ століття спонукали держави 14 грудня 1974 р. прийняти відому Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН № 3314 «Визначення агресії». Однак цей документ лише кваліфікував певні дії як «агресію», але не встановлював за неї відповідальність. Резолюція № 3314 стала новаторським визначенням «акту агресії», що стало основою для подальших обговорень, які привели до компромісу у Кампалі під час прийняття поправок до Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) [2].

Паралельно у Комісії міжнародного права ООН проходила робота зі створення, мабуть, одного з найважливіших глобальних міжнародних проєктів – міжнародного суду задля покарання осіб, які

вчинили міжнародні злочини. Робота тривала майже півстоліття і, нарешті, у 1998 р. вона закінчилася підписанням відомого Римського Статуту Міжнародного кримінального суду.

Так, у червні 1998 р. на конференції у Римі Міжнародному кримінальному суду було надано юрисдикцію стосовно злочину агресії (ст. 5 Римського статуту) [3], але не було досягнуто консенсусу щодо визначення агресії та подальших можливих умов реалізації такої юрисдикції. Це завдання було покладено на «Робочу групу зі злочину агресії» (1999–2002 рр.) Підготовчої комісії, а потім на «Спеціальну робочу групу зі злочину агресії» (що працює під егідою Асамблеї держав-членів при МКС), яка надала свою остаточну доповідь Асамблеї держав-учасниць 13 лютого 2009 р. [9, с. 24]. Пропозицію Спеціальної робочої групи зі злочину агресії було прийнято 24 листопада 2009 р. на основі консенсусу та представлено на Оглядовій конференції у Кампалі («Документ залу засідань про злочин агресії» [14]) 25 травня 2010 р.

Так, на Конференції з перегляду Римського статуту, що відбувалася у м. Кампала (Уганда) з 31 травня по 11 червня 2010 р Резолюцією RC/RES.6 було прийнято поправки до Римського статуту шляхом доповнення його новими статтями, що містили визначення «злочину агресії» (ст. 8-bis) та умови, за яких Суд здійснює юрисдикцію щодо цього злочину (ст. ст. 15-bis, 15-ter) [3].

Нагадаємо, що відповідно до ч. 2 ст. 5 Римського статуту «Суд здійснює юрисдикцію стосовно злочину агресії, як тільки буде прийнято положення, що містить визначення цього злочину та викладені умови, в яких Суд здійснює юрисдикцію стосовно цього злочину» [13]. До того моменту, як визначення агресії було погоджено на сесії Спеціальної робочої групи зі злочину агресії у лютому 2009 р., юрисдикційні питання ледь не призвели до провалу всього задуму, тому що їх було зведено до того, чи представлять Франція та Великобританія (як два постійні члени Ради Безпеки ООН) свої позиції на попередньому розгляді визначення агресії Радою Безпеки [10, с. 663]. Визначення, запропоноване в доповіді у лютому 2009 р., було прийнято Асамблеєю держав-учасниць у листопаді 2009 р., а також на конференції у Кампалі [13]. Виступили проти ті держави, зокрема США, що не брали участь у Спеціальній робочій групі зі злочину агресії та відхиляли цей злочин з принципів питань [15].

Так, відповідно до Резолюції RC/Res.6, прийнятої Оглядовою конференцією Римського Статуту, було ухвалено включити такий текст після ст. 8 Статуту (ст. 8-bis Статуту).

1) Відповідно до цілей даного Статуту «злочин агресії» означає планування, підготовку, ініціювання або здійснення особою, що може фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними або воєнними діями держави, акта агресії, що за своїм характером, серйозністю або масштабами є грубим порушенням Статуту ООН.

2) Відповідно до цілей п. 1 «акт агресії» є застосуванням збройної сили державою проти суверені-

тету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави або будь-яким чином, несумісним зі Статутом ООН. Будь-яка з таких дій, незалежно від того, чи було оголошено війну, буде кваліфікуватися відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. як акт агресії [13].

На думку С.В. Саяпіна, у ст. 8-bis Римського статуту зведено в одне ціле елементи трьох основних підходів до визначення злочину агресії відповідно до цілей міжнародного кримінального права. З одного боку, в п. 1, в якому перелічено чотири форми співучасті у злочині агресії (планування, підготовка, ініціювання або здійснення) відображені так звані Нюрнберзька та Токійська моделі. Однак друга частина того ж пункту містить істотне відхилення від Статуту та вироку Нюрнберзького трибуналу, оскільки вона не обмежує феномен агресії «агресивними війнами», а криміналізує індивідуальну участь відповідних осіб у вчиненні «грубих порушень Статуту ООН». Таким чином, п. 1 по факту повторює ст. 2 (4) Статуту ООН, відповідно, визначення трансформувалося зі сформульованої досить вузько «Нюрнберзької та Токійської моделі» у юридично більш ґрунтовний режим правового регулювання злочину агресії. Далі, в п. 2 прямо згадується резолюція № 3314 ГА ООН, і там же цитується зміст ст. 3 Додатку до неї, але вже як зміст самої статті 8-bis. Відповідно, цей третій елемент, порівняно з «Нюрнберзькою та Токійською моделями», розширює сферу застосування нової норми міжнародного права, що передбачала здійснення кримінального переслідування високих посадових осіб нацистської Німеччини та Японії за їх роль у масштабній агресивній війні (а не акті агресії). З іншого боку, через їх включення до тексту ст. 8-bis норми Додатку та резолюції № 3314, що є нормами «м'якого права», можуть набутися юридично обов'язкового характеру міжнародного договірною права. Таким чином, мета нового визначення полягає в тому, щоб охопити якомога більше можливих варіантів агресивної поведінки держав та надати Міжнародному кримінальному суду юрисдикцію стосовно максимально широких меж індивідуальної поведінки («планування, підготовка, ініціювання або здійснення»), що приводить до вчинення акту агресії будь-якою державою-учасницею Римського статуту або державою, що не є учасницею Статуту, але акт агресії вчинено по відношенню до будь-якої держави-учасниці [5, с. 296–298].

Як вже зазначалося, перелік актів агресії, що регламентовано у Статуті, є запозиченим з резолюції № 3314. Однак, на відміну від цієї резолюції, що передбачає визнання акту агресії та інших фактичних обставин Радою Безпеки ООН, стаття 8-bis (2) є договірною нормою міжнародного кримінального права, тому, відповідно, вона не підлягає розширювальному тлумаченню [4].

Найбільш спірним питанням, пов'язаним із юрисдикцією Суду щодо злочину агресії, було питання, пов'язане з участю Ради Безпеки ООН. Її основний обов'язок у визначенні агресії впливає з її виключної відповідальності за підтримання міжнародного

миру та безпеки (ст. ст. 24, 39 Статуту ООН). МКС не може здійснювати юрисдикцію щодо громадян держав, що не є учасниками Римського статуту за умови вчинення ними акту агресії на території держави – не учасниці Римського статуту. Громадяни таких держав виключені зі списку потенційних агресорів, але це не стосується індивідуальної кримінальної відповідальності у справах, переданих до МКС Радою Безпеки ООН.

Наділення РБ ООН такими повноваженнями є гарантією того, що високі державні особи не зможуть уникнути відповідальності за вчинені ними злочини проти свого народу, навіть якщо їх держава не ратифікує Статут МКС. Однак, на думку О.В. Сенаторової, «така гарантія навряд чи поширюватиметься на високих осіб держав – постійних членів Ради» не дивлячись на те, що «таку юрисдикцію можна було б назвати імперативною чи примусовою» [6, с. 150–151]. На жаль, МКС не наділений універсальною юрисдикцією і не може поширювати юрисдикцію на громадян держав, які не є учасниками Статуту, оскільки це вважається порушенням принципу суверенітету і є недотриманням положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів (ст. 34) і, відповідно, покладенням на держави, які не є учасниками, певних зобов'язань, на які вони не давали згоди.

Для констатації індивідуального злочину агресії необхідно, щоб суб'єкт злочину, який бере участь у плануванні, підготовці, ініціюванні або здійсненні акту агресії, був у змозі фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними або військовими діями держави. Відповідно, особи, що не входять до складу політичного, військового, ідеологічного або економічного керівництва держави, суб'єктами злочину агресії бути не можуть. У свою чергу, фактичний акт агресії через його характер, серйозність та масштаби повинен бути грубим порушенням Статуту ООН. Тому стосовно менших істотних ситуацій застосування військової сили у міждержавних зв'язках Міжнародний кримінальний суд не буде мати юрисдикції [5].

На думку Т.Л. Сироїд, «кульмінаційним моментом у розробці положень щодо злочину агресії стала Оглядова конференція, за підсумками якої до Римського статуту було внесено поправку, що включала до нього визначення злочину агресії та умови, за якими Суд може здійснювати юрисдикцію щодо цього злочину». Але здійснення юрисдикції буде залежати від рішення, що буде прийняте після 1 січня 2017 р. такою ж самою більшістю держав-учасниць, потрібною задля прийняття поправки до Статуту [7, с. 906].

Так, відповідно до п. п. 2, 3 і ст. ст. 15-bis, 15-ter «Суд зможе здійснювати юрисдикцію тільки щодо злочинів агресії, вчинених через рік з моменту ратифікації або прийняття цих поправок тридцятьма державами-учасниками» [13]. На сьогоднішній день 28 держав вже ратифікували Кампалійські поправки щодо злочину агресії [16].

Кампальські поправки щодо злочину агресії зберігають усі риси Римського статуту, включаючи його

комплементарний характер та його функцію продовження внутрішніх систем держав. Саме тому держави повинні включати визначення злочину агресії у своє законодавство, щоб захистити свої території від агресії та забезпечити, щоб лідери їхніх держав не вчиняли злочин агресії проти інших держав. Окрім того, внутрішнє законодавство повинне забезпечувати готовність держав-учасниць співпрацювати з Судом в будь-яких розслідуваннях або судових розглядах, пов'язаних зі злочинами агресії на їхній території або території інших держав [11, с. 31].

Деякі держави-учасниці, а також держави, що не є учасниками, вже внесли до своїх національних законодавств положення, що встановлюють кримінальну відповідальність за агресію, ґрунтуючись на визначенні злочину агресії, прийнятого на Кампальській оглядовій конференції. Це такі країни, як Азербайджан, Армєнія, Бангладеш, Білорусь, Боснія та Герцєговина, Болгарія, Хорватія, Куба, Чехія, Естонія, Німеччина, Грузія, Казахстан, Косово, Латвія [16].

На думку Мауро Політі, «відстрочення конкретного здійснення юрисдикції МКС може надати Суду достатньо часу задля підготовки роботи зі складними питаннями, пов'язаними зі злочинами агресії» [12]. З точки зору Т.Л. Сироїд, «положення про відстрочення здійснення юрисдикції є негативним аспектом у нормативному регулюванні злочину агресії» [7, с. 908].

Кампальськими поправками вперше в історії людства буде встановлено постійну систему міжнародної кримінальної відповідальності, спрямовану на виконання основоположного правила, що регулює мирне співіснування держав, тобто заборону незаконного застосування сили. Юрисдикція МКС щодо злочинів агресії передбачає певні заходи кримінальної відповідальності на міжнародному рівні за цей «найвищий злочин» вперше з часів Нюрнберзького та Токійського процесів. Активація юрисдикції Суду над такими злочинами дасть змогу зупинити незаконне застосування сили, оскільки лідерам слід буде зважати на юрисдикцію Суду, приймаючи відповідні рішення. Також це дасть можливість зробити вагомий внесок у захист прав людини, оскільки акти агресії зазвичай призводять до численних порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права, зачіпаючи, зокрема, найбільш вразливі категорії населення, тобто жінок та дітей [11, с. 32].

Висновки. Важливим кроком на шляху становлення індивідуальної відповідальності за злочин агресії стало прийняття Римського Статуту МКС (1998 р.), який встановлює юрисдикцію Суду щодо цього злочину. Кампальські поправки передбачають визначення поняття «злочину агресії» і встановлюють особливості реалізації юрисдикції Суду щодо нього. Ратифікувавши ці поправки, держави-учасниці продемонструють свою підтримку Суду, а також нададуть Римському статуту цілісності та повної сили, сприятимуть удосконаленню механізму міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочином агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (22 травня 2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/.../webproc34?id.
2. Резолюція 3314 (XXIX) от 14 декабря 1974 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml.
3. Римский устав Международного уголовного суда от 17 июля 1998 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>.
4. Саяпин С.В. К вопросу о преступности войны в международном и национальном уголовном праве / С.В. Саяпин. – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://m.zakon.kz/4679597-k-voprosu-o-prestupnosti-vojnny-v.html>.
5. Саяпин С.В. Развитие определения преступления агрессии в международном и национальном уголовном праве / С.В. Саяпин // Альманах международного права. – 2014. – Вып. 2. – С. 294–316.
6. Сенаторова О.В. Кримінально-процесуальні питання діяльності Міжнародних кримінальних судів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / О.В. Сенаторова. – Х., 2005. – 222 с.
7. Сыроед Т.Л. Криминализация Международным уголовным судом ответственности за совершение агрессии / Т.Л. Сыроед // ФП-2012. – 2012. – № 1. – С. 904–909.
8. Устав Международного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран от 8 августа 1945 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_201.
9. Buhm-Suk B. The Definition and Jurisdiction of the Crime of Aggression and the International Criminal Court / B. Buhm-Suk // Cornell Law School Graduate Student Papers (Paper 19), 2006. – 95 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1036&context=lps_papers.
10. Hans-Peter K. Kampala – A First Review of the ICC Review Conference / P. Kaul Hans // Goettingen Journal of International Law. – 2010. – № 2. – P. 649–667 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gojil.eu/issues/22/22_article_kaul.pdf.
11. Parliamentary Kit on the International Criminal Court (ICC) – version 1. – 2015. – № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pgaction.org/pdf/PGA-KIT-ICC-UKR.pdf>.
12. Politi M. The ICC and the Crime of Aggression. A Dream that Came Through and the Reality Ahead / M. Politi // Journal of International Criminal Justice. – 2014. – Volume 10. – Issue 1. – P. 267–288. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jicj.oxfordjournals.org/content/10/1/267.abstract>.
13. Resolution RC/Res.6 (adopted at the 13th plenary meeting, on 11 June 2010, by consensus) «The crime of aggression». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/RC-Res.6-ENG.pdf.
14. Review Conference of the Rome Statute (Kampala 31 May – 11 June 2010) (RC/WGCA/1) // International Criminal Court, 25 May 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/RC2010/RC-WGCA-1-ENG.pdf.
15. Statement by Harold Hongju Koh (Legal Adviser. U.S. Department of State. Review Conference of the International Criminal Court) on 4 of June 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.state.gov/s//releases/remarks/142665.htm>.
16. The global campaign for the ratification and implementation of the Kampala amendments on the Crime of Aggression. Status of Ratification and Implementation of the Kampala Amendments on the Crime of Aggression Update No. 21 (information as of 29 March 2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimeofaggression.info/the-role-of-states/status-of-ratification-and-implementation>.